

٥٥٤  
٩

٢٥٤

اسراء

# بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ  
إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ  
مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

# فلسفہ زیارت و آیین آن

واعظ جوادی مرتضی، ۱۳۳۷-  
فلسفه زیارت و آیین آن، مؤلف مرتضی واعظ جوادی، قم: اسراء، ۱۳۸۲،  
۲۵۵ ص.

ISBN : 978-964-5984-84-5

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.  
کتابنامه: ص. [۲۵۳] - ۲۵۵؛ همچنین به صورت زیرنویس:  
۱. زیارت ۲. زیارت - آداب و رسوم.

الف: عنوان،

ف ۸ و ۲ BP۲۶۲

کتابخانه ملی ایران

۲۹۷،۷۶

۱۸۶۲۱ - ۸۲ م

- کتاب: ..... فلسفه زیارت و آیین آن
- مؤلف: ..... حجت الاسلام مرتضی واعظ جوادی
- ویرایش: ..... حجت الاسلام علی اسلامی
- ناشر: ..... مرکز نشر اسراء
- چاپخانه: ..... مرکز چاپ اسراء
- نوبت چاپ: ..... نهم
- سال نشر: ..... تاسن ۱۳۹۸ هـ. ش
- شابک: ..... ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۵۹۸۴ - ۸۴ - ۵
- تیراژ: ..... ۵۰۰ نسخه
- قیمت: ..... ۳۵۰۰۰۰ ریال

همه حقوق طبع محفوظ است

آدرس: قم، بلوار ۷۵ متری عمار یاسر، نیش خیابان قدوسی، بنیاد بین المللی علوم و حیاتی اسراء

تلفن: ۳۷۷۶۵۳۵۶ - ۳۷۷۶۵۳۵۷

سامانه پیام کوتاه: ۳۰۰۰۱۱۸۲

پست الکترونیک: [info@nashresra.com](mailto:info@nashresra.com)

<http://nashresra.ir>

برای خرید نسخه های الکترونیک و چاپی  
نشر اسراء کد زیر را اسکن کنید.



برای مطالعه نسخه الکترونیکی این کتاب کد  
زیر را اسکن کنید.



## فهرست اجمالی موضوعات

۹	سخن ناشر
۱۱	پیش‌نوشتار
۱۷	بخش یکم . فلسفه زیارت
۱۹	فصل یکم . معنا و مفهوم زیارت
۲۱	ارکان زیارت
۳۴	ارتباطی زنده و مؤثر
۴۲	فصل دوم . ضرورت و اهمیت زیارت
۵۰	ارتباط وثیق
۵۱	زنده‌ترین راه ارتباط
۵۷	فصل سوم . قرآن و ارتباط با اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۶۹	راز ارتباط با اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۷۴	فصل چهارم . اهداف زیارت
۷۹	مراد از زیارت الهی
۸۴	حقیقت دوسویه
۸۸	امام‌شناسی در زیارت
۹۱	زیارت با معرفت
۹۳	شاخصه‌های معرفتی زیارت
۹۷	آشنایی با سنت و سیرت امام <small>علیه‌السلام</small>

۹۹	امام‌شناسی مقدمه خداشناسی برتر
۱۰۵	زیارت و میثاق‌های الهی
۱۰۶	شاخصه‌های پیمان‌های الهی
۱۱۰	زیارت و ادای حق
۱۱۶	طهارت حقیقت انسانی در پرتو زیارت
۱۲۰	زیارت و تولی و تبری
۱۲۵	دشمن‌شناسی در پرتو تبری
۱۳۲	نزاهت در دنیا، شفاعت در آخرت
۱۳۷	فراوانی و تنوع پاداش زیارت
۱۴۹	تأثیر زیارت در زندگی و رفع نیازها
۱۵۷	<b>بخش دوم . آیین زیارت</b>
۱۶۰	<b>فصل یکم . ویژگی‌های سفر زیارتی</b>
۱۷۰	یکم . تعبّد به احکام و آداب زیارت
۱۷۲	دوم . استحباب مؤکد یا وجوب زیارت
۱۷۳	سوم . معیار شرافت زیارت
۱۷۴	چهارم . پذیرش دشواری‌های زیارت
۱۷۵	پنجم . زیارت خالصانه
۱۷۷	ششم . آثار زیارت نیابتی
۱۷۹	<b>فصل دوم . آداب زیارت</b>
۱۸۱	یکم . غسل زیارت
۱۸۴	دوم . اذکار غسل زیارت
۱۸۶	سوم . خضوع و خشوع
۱۸۸	چهارم . پوشیدن لباس تمیز
۱۸۹	پنجم . اذن دخول
۱۹۴	ششم . بوسیدن عتبه

۱۹۵	هفتم . آهسته سخن گفتن
۱۹۸	هشتم . تکبیر
۱۹۹	نهم . نزدیک شدن به ضریح و بوسیدن آن
۲۰۲	دهم . استقبال قبله حقیقی
۲۰۲	یازدهم . خواندن زیارت مأثور
۲۰۳	دوازدهم . نماز زیارت
۲۰۵	سیزدهم . دعای پس از نماز زیارت
۲۰۸	چهاردهم . تلاوت قرآن
۲۰۹	پانزدهم . حضور قلب و توبه
۲۱۰	شانزدهم . تکریم حرم و خادمان آن
۲۱۱	هفدهم . زیارت وداع
۲۱۳	هجدهم . دگرگونی منش و روش
۲۱۴	نوزدهم . ادب وداع
۲۱۶	بیستم . کمک به تهی دستان
۲۲۱	فهرستها

## سخن‌ناش

سپاس مر خدایی را سزاست که ما را به زیارت محبوبانش و منتخبانش هدایت فرمود و زیارت آنان را راهی برای وصول به برترین منازل فوز و فلاح قرار داد، و درود و تحیات الهی بر رسول مکرم اسلام و اهل بیت طاهرینش باد؛ آنانی که بوسیدن آستانشان عامل رفعت و صعود مؤمنان به برترین معارج و مدارج شرف، خیر و صلاح است و نفرین خدا بر کسانی که همانند شب تاریک و مایه ظلمت دیگران هستند و محجوب از حق و حاجب نسبت به خلقند.

زیارت اولیاء الهی که در بنیانهای اعتقادی و زیر ساختهای فرهنگی تفکر اسلامی، به ویژه اندیشه شیعی جایگاهی بس عالی و متعالی دارد و از سوی دیگر، نقش شایسته و مؤثر آن در تثبیت ارکان ایمانی و تحکیم پایه‌های معرفتی نیز قابل انکار نیست؛ از برجسته‌ترین مؤلفه‌های دینی است، لیکن این امر همانند سایر بخشهای دیگر به رغم ظهور و نمود ظاهری از عمق و باطن چندانی برخوردار نیست و از این رهگذر، نقش و تأثیر آن نیز بسیار محدود و ناچیز است.

در این مختصر که نگرشی ابتدایی و متوسط به مقوله با ارزش زیارت است، سعی شده تا به لایه‌هایی از این حقیقت والا اشاره شود و در این پرده برداری و تفسیر از مواقف و منازل بُرج رفیع زیارت، به ساحتهای نو و عرصه‌های تازه‌ای پرداخته

شود؛ البته در این تلاش بر آن بودیم که لزوماً تمام دستاوردها را از رهنمودهای نقلی و عقلی مصدق وحی داشته باشیم و این کمتر از آن است که در مقابل جریان عمده زیارت قابل ارائه باشد.

این کتاب در دو فصل ممتاز و جدای از هم نگارش یافته؛ در فصل اول به فلسفه زیارت و در فصل دوم به آیین آن پرداخته است.

بر خود فرض می‌دانیم از عنایت روحانی و محقق فاضل جناب حجة الاسلام علی اسلامی مدبّر که ویرایش این اثر را پذیرفته و جناب حجة الاسلام محمد باقرزاده که در استخراج منابع و مآخذ به ما یاری نمودند، تقدیر وافر داشته باشیم.

مرکز نشر اسلام



## پیش‌نوشتار

برای آشنایی با حقایق برین دینی و سپس تحقق آن حقایق در جان آدمی، ساحت‌ها و عرصه‌های مختلفی از ناحیه دین عرضه شده، تا هر یک از انسان‌ها براساس منش شخصیتی و گرایش فکری خود راهی را برگزینند و با انس گرفتن با آن مسیر، خود را به هدف دینی و مقصد الهی نزدیک کند؛ راه علم و تجربه‌های علمی، تحولات تاریخی و تجربه‌های بر جای مانده از آنها، راه عقل و استدلال و گرایش‌های فکری فلسفی، راه قلب و مشاهدات درونی، راه حدس و جذب، راه موعظه و پند و اندرز و... هر یک طریقی است که با آشنایی و گام نهادن در آن، ضمن پاسخ به نیاز درونی، جلوه‌های دینی به آستانه نظر و شهود می‌رسد و حیثیت‌های گونه‌گون وجود انسان با آن حقیقت رنگ می‌گیرد و صبغه الهی ظهور می‌یابد: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً﴾<sup>۱</sup>؛ «و کیست خوش‌نگارتر از خدا؟» در عین حال ساحت‌های عام و فراشمول دیگری از منظر دین نمایان شده که همه کسانی که در سبیل مزبور گام نهاده‌اند از آن مستغنی نبوده، بلکه شکوفایی و بالندگی خود از یک سو و نیز روشنی و شفافیت آن راه‌ها از سوی دیگر، وام دار این نوع از میادین و عرصه‌های عام است؛ از این رهگذر همه انسان‌ها به‌رغم گرایش‌های مختلف نظری و عملی در آن حضور داشته و

خود را به شدت به آن نیازمند می‌بینند؛ از این رو عارف و حکیم، متکلم و فقیه، عالم طبیعی و ریاضی، موزخ و حتی توده مردم در آن حضور داشته و به نحوی خود را به آن پیوند زده و مرتبط می‌دانند.

از جمله عمده‌ترین و زنده‌ترین آن ساحت‌های عام و شامل «دعا» و «زیارت» است؛ شریعت بیضای الهی چون دعا و زیارت را پایه همه کمالات بشری می‌داند، با اهتمام به آن پرداخته است. هیچ مسلمان آشنا با اولیات و بدیهیات اسلام، نمی‌تواند ضرورت وجود دعا و نیاز به رابطه‌ای مستقیم و بی‌واسطه میان خود و خدای خود را، که به وسیله نیایش تأمین می‌شود، انکار کند؛ چنان که نمی‌تواند رابطه حضوری و مستقیم خود با صاحبان اصلی دین و متولیان حقیقی شریعت از طریق زیارت را نفی و انکار کند.

از این رو شناخت این گونه میادین فراگیر، و تفسیر و بر شماری منافع و آثار فراوان آن و نگاه صحیح و واقعی به آن، به گونه‌ای که از خرافات، تحریفات و انحرافات جلوگیری کند، به ویژه در دورانی که راه شهوات باز و باب شبهات گشوده و قلم‌های تحریف روان و قدم‌های انحراف دوان است، سزاوارترست که این گونه مباحث ضروری و همگانی بیشتر مورد توجه و اهتمام واقع شود و تب و تاب این گونه از حقایق همواره در جامعه وجود داشته باشد.

صاحب این قلم مدت‌ها به چنین مقصدی می‌اندیشید و بسیار مشتاق بود تا نوشتار قابل عرضه‌ای منتشر سازد، که هم حاصل تلاش پیشینیان این فن محسوب شود و هم پاسخ‌گوی نیاز زمان باشد و هم زمینه‌ای برای مطالعات بعدی و عرضه‌ای اثر کامل‌تر در این باب باشد، لیکن زیادی مشاغل و کمی مجال زمینه‌توفیق الهی را سلب و هدف و مقصد را دور می‌داشت. اکنون امید دارم که ولی توفیق همه راه‌ها را هموار و زمینه‌های دستیابی به هدف فوق را فراهم آورد:

﴿وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾<sup>۱</sup>؛ «و توفیق من جز به [یاری] خدا نیست. بر او توکل کرده‌ام و به سوی او باز می‌گردم».

ابتدا در نظر داشتیم از باب دعا وارد شده، سپس به بحث زیارت بپردازیم، لیکن با تتبع و تفحصی اندک، به خوبی دریافتم که ژرفای دریای دعا به راحتی مجال غَوَاصی نمی‌دهد، بلکه این دریا به مراتب عمیق و این معارف به راستی عظیم و شکننده است و جز با استعانت از باب الله، یعنی اهل بیت علیهم‌السلام: «أَيْنَ بَابِ اللَّهِ الَّذِي مِنْهُ يُؤْتَى»<sup>۲</sup>، امکان حضور در عرصه دعا و بررسی فلسفه و نیز آداب و آیین آن نیست؛ گرچه تقرّب به این باب و دقّ الباب کردن این در نیز کار آسانی نیست؛ از همین جهت بر آن شدم تا بحث زیارت را که طریق عام الهی و راه رسای وصول و نیل به ساحت ربوبی است مقدّم دارم و سپس با مدد قطعی و عون حتمی آنان طریق دعا و نیایش را به همراه توفیق الهی در حدّ خود طی کنم. «اللَّهُمَّ إِنِّي لَا أُجِدُّ سَبِيلًا إِلَيْكَ سِوَاهُمْ»<sup>۳</sup> «بار الها جز راه اهل بیت، راهی به سوی تو نمی‌یابم».

لذا این کتاب در دو بخش مستقل «فلسفه زیارت» و «آیین زیارت» پایه‌ریزی شد. هر بخش آن نیز از فصل‌های مختلف تشکیل شده است. شایان ذکر است که زیارت مؤمنان، اعیان و امواتشان، در این مجال مورد بحث نیست و برای پرداختن به آن، به فرصتی دیگر امید بسته‌ام.

در همین جا لازم است از همه کسانی که از کتاب‌ها و آثار علمی آنان استفاده کرده‌ام، اعم از آثار عرفانی، حکمی، اخلاقی، فقهی و مشخصاً کسانی

۱. سوره هود، آیه ۸۸.

۲. مفاتیح الجنان، دعای ندبه.

۳. زیارت حضرت رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم؛ بحار الأنوار، ج ۹۷، ص ۱۶۲.

که در این عرصه قلم زده یا بیانی داشته‌اند، قدردانی کنم و از بارگاه قدس الهی برای اموات آنان طلب رحمت و علو مرتبت و برای احیایشان طلب عافیت و توفیق برتر کنم.

نگاه مخالف بلکه نگرشی عنادی به جریان معقول و مقدس زیارت، مانند توهمات ابن تیمیّه و قصیمی و هم‌فکران آنان، بر اساس تحقیقات عمیق شخصیت‌های علمی و دینی همچون علامه امینی (ره) در *الغدیر* و سایر پژوهشگران مسلمان، اعم از شیعه و سنی، صرفاً نگاهی مغرضانه و جاهلانه است و هرگز از نقطه نظر دینی، فلسفی، عقیدتی، فقهی و تاریخی هیچ‌گونه جاهتی ندارد و صرفاً تفکری افراطی و برخاسته از دشمنی می‌تواند باشد، بلکه براساس تحقیق، و به شهادت اظهار نظر محققان اهل سنت نیز این اندیشه از دستگاه فکری گرایش خاصی از اهل سنت منبعث بوده و آنها خود نیز آن را ابطال کرده‌اند؛ از این‌رو در این نوشتار گرچه با مبرهن ساختن زیارت با دلایل عقلی و نقلی و تحلیل ارزش‌های مترتب بر آن، تفکر واهی و سست مزبور ابطال می‌شود، لیکن نگاه مستقیم و برجسته‌ای به تلقی دگر اندیشان در این رابطه نبوده و صاحب این قلم این رویکرد را جدای از انگیزه و هدف بحث و خارج از مسیر تحقیق و تدوین این کتاب می‌داند؛ از این‌رو به کسانی که خواهان نظرات مستقیم مخالفان در این باب هستند مراجعه به کتاب‌هایی مانند *الغدیر* و سایر مباحث تحقیقی در این باب را توصیه می‌کند.

نکته قابل توجه این که زیارت از دو منظر عمده قابل تأمل و بحث و گفتگوست: اول. از نقطه نظر علم کلام؛ زیرا اعتقاد به امامت و پیوند قطعی و ناگسستنی میان امت و امام از نقطه نظر مباحث کلامی و اعتقادی ایجاب می‌کند که همواره انسان خود را در آستان پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و آل او عَلَيْهِمُ السَّلَام بداند و لحظه‌ای

خود را از محضر و منظر آنان دور ندارد؛ در حال حیات ظاهری امام باشد یا پس از رحلت و این گرایش که از اعتقاد قلبی و از جایگاه ایمان برخاسته است در قالب زیارت ظهور می کند. دوم. از نقطه نظر علم فقه؛ از آن جا که مسلمان معتقد، مکلف به یک سلسله اعمال و وظایفی است که از جمله آنها تولی و تبری است شایسته است که مسلمان با انجام زیارت، وظیفه ارزشمند و تکلیف والای خود را نسبت به موالیان حقیقی و انبیا و اوصیای والایشان انجام دهد. از این جهت مباحث عمده زیارت در کتب فقهی در پایان بحث حج مطرح می شود؛ زیرا در روایات فراوانی به زیارت مرقد رسول الله ﷺ و ائمه هدی پس از اتمام حج توصیه شده و حتی ترک زیارت «جفا» محسوب شده و انسان جفاکار مستحق آن شمرده شده که به او جفا شود. در برخی روایات، «تمام حج» به لقا و زیارت امام منوط گشته که خواهد آمد و در برخی روایات زیارت رسول الله ﷺ و ائمه هدی حق آنها دانسته شده و شرف و کمال انسان در گرو زیارت آنان معرفی گردیده است. در حدیث اربعه مائة آمده است: «اتَمُّوا بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَجَّكُمْ إِذَا حَرَجْتُمْ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ، فَإِنَّ تَرْكَهُ جَفَاءٌ وَبِذَلِكَ أَمْرُكُمْ، وَاتَمُّوا بِالْقُبُورِ الَّتِي أَلَزَمَكُمْ اللَّهُ حَقَّهَا وَزِيَارَتَهَا وَاطْلُبُوا الرِّزْقَ عِنْدَهَا»؛ «زمانی که به سمت بیت الله الحرام حرکت کردید پس از انجام مناسک، حج را به زیارت رسول الله تمام کنید؛ زیرا ترک زیارت او جفای به حضرت است، و نیز حج خود را به قبوری که خداوند عالم حق آنها را بر عهده شما نهاده و زیارت آنها را بر شما الزام کرده که همان امامان معصوم هدی هستند، خصوصاً ائمه طاهرین بقیع (سلام الله علیهم) به پایان برسانید و از نزد آنها رزق و روزی دنیا و آخرت طلب کنید». از این رو فقها معمولاً در ذیل بحث حج بحث مزار را، یا به صورت مستقل مانند شیخ طوسی در تهذیب

یا به صورت یکی از فروع بحث حج مانند محقق حلّی در شرایع ذکر می‌کنند؛ محقق حلّی در شرایع قبل از پایان کتاب حج می‌فرماید:

الثانية، يُستحبّ زيارة النبي ﷺ للحاج استحباباً مؤكداً. الثالثة، يستحب أن تزار فاطمة ؑ عند الرّوضة والأئمّة ؑ بالبقع.<sup>۱</sup>

در شرح این بخش، صاحب جواهر بحث مبسوطی درباره زیارت رسول گرامی ﷺ و فاطمه زهراء و ائمه بقیع و سایر امامان ؑ تا امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) داشته و زیارت سرداب مقدّس امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در «سُرّ من رأی» را مستحب دانسته و در پایان جمله ارزشمندی را به جهت اهمیّت بحث زیارت افزوده که قابل توجه است:

و الزّجاء باللّٰه تعالی شأنه أن یوفّقنا بعد إتمام هذا الكتاب إلى تألیف كتاب یجمع جمیع ما ورد عنهم ؑ في ذلك، والله الموفّق والمؤید والمسدّد؛<sup>۲</sup> «امیدوارم خداوند متعال پس از اتمام این کتاب ما را به تألیف کتابی موفق کند که جامع همه آنچه از اهل بیت عصمت و طهارت ؑ در باب زیارت وارد شده، باشد و خداوند توفیق‌دهنده و یاری‌کننده و پشتیبان است».

۱. شرایع الأحكام، ج ۱، ص ۲۷۸.

۲. جواهر الكلام، ج ۲۰، ص ۱۰۳.